

Η οριοθέτηση της κοινωνικής συμπεριφοράς των μαθητών, η σχέση της με την παραβατικότητα και ο ρόλος των φορέων αγωγής

Κωνσταντίνου Χαράλαμπος

*Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων-Αντιπρόεδρος Παιδαγωγικής
Εταιρείας Ελλάδος*

«Τα προβαλλόμενα πρότυπα, οι πρακτικές και οι επιδράσεις, που βιώνει σήμερα το παιδί και ο νέος, έχουν λάβει μια έντονη, βίαιη αλλά και ανεξέλεγκτη μορφή... Για τον λόγο αυτό, οι γονείς οφείλουν να συνειδητοποιήσουν αυτή την πραγματικότητα και να αναλάβουν την τεράστια ευθύνη που τους αναλογεί, πράττοντας τα δέοντα. Επίσης, είναι παιδαγωγική ανάγκη το σχολείο να καλλιεργεί σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες στον μαθητή, δίνοντας βάρος στην παιδεία του, για να μπορεί να επιλύει με ορθολογικό, ειρηνικό και δημοκρατικό τρόπο τα ατομικά και κοινωνικά ζητήματα. Με έναν εκπαιδευτικό, όμως, άρτια εκπαιδευμένο και επιμορφωμένο, αλλά και πολιτειακά και κοινωνικά καταξιωμένο».

1. Η κοινωνική συμπεριφορά ως απόρροια του περιβαλλοντικού παράγοντα

Η συλλογιστική προσέγγιση του θέματος βασίζεται στην παραδοχή ότι η **διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς κάθε ανθρώπου συνιστά δημιούργημα της επίδρασης, κυρίως, του περιβαλλοντικού παράγοντα.** Συγκεκριμένα, το κάθε άτομο διαμορφώνει την κοινωνική συμπεριφορά του μέσα από τις πληροφορίες, τις γνώσεις, τα βιώματα, τις πρακτικές και τις επιδράσεις που δέχεται από τους γονείς, τα αδέρφια, τους εκπαιδευτικούς, τους συμμαθητές, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ), το διαδίκτυο και, συνολικά, μέσα από την αλληλεπίδρασή του με το κοινωνικό περιβάλλον.

Επομένως, η σημασία της διαπαιδαγώγησης και, ειδικότερα, της οριοθέτησης της συμπεριφοράς του παιδιού διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο να αποκτήσει το παιδί κοινωνική ταυτότητα και, συνεπώς, να ενστερνιστεί τους κανόνες της κοινωνικής συμβίωσης. Προϋποθέτει, δηλαδή, επίγνωση του πώς είναι αναγκαίο να ενεργεί και να συμπεριφέρεται κάποιος σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο και κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Με τον τρόπο αυτό, αποτρέπονται οι αυθαιρεσίες στη συμπεριφορά των ανθρώπων και οι σχέσεις τους αποκτούν συνέχεια και διάρκεια. Συνεπώς, τον ρυθμιστικό ρόλο στα διάφορα κοινωνικά συστήματα τον επιτελούν, ασφαλώς, οι κανόνες, οι οποίοι προσδιορίζουν το πλαίσιο δράσης και αντίδρασης ενός ατόμου και τα όρια του επιτρεπτού και το απαγορευμένου. Με την έννοια αυτή, **οι αξίες και οι κανόνες διασφαλίζουν την κοινή συμβίωση των μελών της κοινωνίας, την εύρυθμη λειτουργία της ζωής τους και τη συνοχή του ίδιου του κοινωνικού συστήματος.**

Σε κάθε περίπτωση, και ερμηνεύοντας τον ρόλο του κανόνα μέσω των μηνυμάτων που εκπέμπει, συμπεραίνεται ότι οι κανόνες θέτουν όρια, τα οποία το άτομο δεν μπορεί να υπερβεί, διαφορετικά θα υποστεί τις συνέπειες της παράβασης.

2. Ο ρόλος του κοινωνικού, πολιτικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος

Σε ευρύτερο επίπεδο, οφείλουμε να επισημάνουμε ότι ο **τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνίας, από άποψη πολιτισμική, επιστημονική, τεχνολογική, πολιτική και οικονομική, ρυθμίζει το περιεχόμενο, τους προσανατολισμούς, τις στάσεις, τις αντιλήψεις, τις νοοτροπίες και, γενικότερα, την κουλτούρα της**

συμπεριφοράς των μελών της. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι η συμπεριφορά του μέλους της κοινωνίας, όπως αυτή εκδηλώνεται στην καθημερινότητά του και σε όλους τους τομείς, αναδεικνύει χαρακτηριστικά γνωρίσματα της παιδείας που έχει αποκτήσει το μέλος μέσα από τη συμμετοχή και τη δραστηριοποίησή του στην οικογενειακή, σχολική και κοινωνική ζωή. Αν θα έπρεπε να γίνει επιμερισμός ευθυνών στους παράγοντες που διαμόρφωσαν αυτό το επίπεδο κουλτούρας, θα υποστηρίζαμε ότι, με βάση τη δομή και λειτουργία των θεσμών, τη μεγαλύτερη ευθύνη φέρουν αυτοί που διαμόρφωσαν τον τρόπο λειτουργίας του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος, το οποίο προσανατολίζει τη στάση του κάθε μέλους της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα δραστηριοποίησης και επικοινωνίας του. Η εξοικείωση των νεαρών ατόμων στην αποκλίνουσα συμπεριφορά ενισχύεται, βεβαίως, και από τον επιβαρυντικό ρόλο του διαδικτύου και αρκετών ΜΜΕ, τα οποία προβάλλουν αρνητικά πρότυπα συμπεριφοράς (ωμή βία, ιδιοτέλεια, χρήση αθέμιτων μέσων, τηλεοπτικούς «αστέρες», ευτελισμό ανθρώπινης αξιοπρέπειας κ.λπ.) στο όνομα της πληροφόρησης, του εντυπωσιασμού, της θεαματικότητας, της τηλεθέασης και του σκληρού ανταγωνισμού.

Τονίζουμε με έμφαση ότι **η εκπαίδευση των παιδιών στη βία και τη μίμηση είναι συνεχής, σταθερή και συστηματική.** Βία στις ταινίες και στις σειρές που βλέπουν. Βία στα βιντεοπαιχνίδια. Βία, απειλές και εκφοβισμός (bullying) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Βία στα γήπεδα, τις αθλητικές συναντήσεις, καθώς και σε άλλους χώρους. Όπου και αν στρέψουν το βλέμμα τους κυριαρχεί η βία. Σύμφωνα με τελευταίες έρευνες, υπάρχει έξαρση της βίας και της παραβατικότητας, η οποία έχει αυξηθεί κατά 70% στους ανηλίκους την περίοδο 2020-23. Και, μάλιστα, η εκπαίδευση στη βία διογκώθηκε με την οικονομική κρίση και τον εγκλεισμό λόγω κορονοϊού. Έτσι, η οικονομική δυσπραγία επέφερε εντάσεις, συγκρούσεις και, γενικά, διαμόρφωσε αρνητικό κλίμα στην οικογένεια, με ψυχολογικές επιπτώσεις για τα παιδιά.

Επιπλέον, ένα πολύ σοβαρό φαινόμενο της σημερινής εποχής αποτελεί το γεγονός ότι **οι νέες γενιές των παιδιών μεγαλώνουν σε μια «εικονική πραγματικότητα»**, η οποία τους απομακρύνει από την υπαρκτή, την αληθινή πραγματικότητα και τους δημιουργεί μια επίπλαστη, τεχνητή και ουτοπική εικόνα του κόσμου και της κοινωνίας. Τα σημερινά παιδιά είναι καθηλωμένα στην οθόνη για πολλές ώρες, χωρίς να ασκούνται σε φυσικές δραστηριότητες όπως οι προηγούμενες γενιές. Κατά την άποψή μας, αυτό θα δημιουργήσει πολύ οξυμμένα προβλήματα τόσο σε ατομικό επίπεδο, δηλαδή στη συμπεριφορά και στην υγεία τους, όσο και σε επίπεδο εκπαίδευσης και σχέσεων με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς. Αναφερόμαστε emphaticά στο ζήτημα αυτό, γιατί θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα και έντονα τα επόμενα χρόνια.

Όλα αυτά τα φαινόμενα και, πολύ περισσότερο, **η επιβαρυντική χρήση του διαδικτύου, η βία, η παραβατικότητα και η ανασφάλεια έχουν εισέλθει για τα καλά στην εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα και επηρεάζουν καθοριστικά μεγάλο μέρος των μαθητών και μας εξαναγκάζουν να αλλάξουμε πορεία και προσανατολισμούς.** Και όπως τονίσαμε προηγουμένως, οι θεσμοί, που διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή, είναι, αναμφίβολα, πρώτα η οικογένεια (οι γονείς) και, ακολούθως, το σχολείο.

3. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου

Εστιάζοντας στον ρόλο της διαπαιδαγώγησης και της κοινωνικοποίησης που συντελείται στην **οικογένεια** και το **σχολείο**, υπογραμμίζουμε ότι **ο ρόλος των συγκεκριμένων θεσμών είναι καθοριστικής σημασίας για την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών και των νέων**. Τονίζουμε, λοιπόν, ότι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας της οικογένειας, οι σχέσεις των μελών της, με ειδική αναφορά στα ερεθίσματα, τα συναισθήματα, τις συνήθειες, τα κίνητρα και, γενικά, τα βιώματα με τα οποία, σε καθημερινή βάση, έρχεται αντιμέτωπο το κάθε παιδί, παίζουν καταλυτικό ρόλο στη συμπεριφορά του. Σε επίπεδο σχολείου, η οργάνωση και λειτουργία της σχολικής ζωής και η παρεχόμενη ποιότητα της παιδείας καθορίζουν σε υψηλό βαθμό την κοινωνική συμπεριφορά του μαθητή, λαμβάνοντας υπόψη ότι το σχολείο είναι επιφορτισμένο να παρέχει στους μαθητές του οργανωμένη και συστηματική μάθηση, αγωγή και κοινωνικοποίηση.

Είναι γνωστό από πορίσματα σχετικών ερευνών ότι άτομα, που είχαν εμπειρίες με άσκηση βίας ή αυταρχικών μορφών συμπεριφοράς, διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να συμπεριφερθούν επιθετικά, αντικοινωνικά και να ασκήσουν τα ίδια βία. Συνήθως, **τα παιδιά επηρεάζονται σε καίριο βαθμό ή υιοθετούν τον τρόπο επικοινωνίας και τη στάση των γονέων τους απέναντι στους συμμαθητές τους, τον εκπαιδευτικό και, γενικά, τον συνομιλητή τους**. Επίσης, τα άτομα, που βίωσαν την οικογενειακή, σχολική και, γενικά, κοινωνική περιθωριοποίηση, εμφανίζουν αυξημένη πιθανότητα να συμπεριφερθούν επιθετικά και να ασκήσουν τα ίδια βία, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις επιδιώξεις τους και να αποκτήσουν υλικά και άλλα κοινωνικά αγαθά.

Στο σημείο αυτό και αναφερόμενοι ιδιαίτερα στη διαδικασία της διαπαιδαγώγησης στο οικογενειακό και το σχολικό περιβάλλον, **το παιδί, μέσα από την οριοθέτηση, μαθαίνει ποια συμπεριφορά είναι αποδεκτή και ποια δεν είναι**. Μαθαίνει, επίσης, τις συνέπειες της παράβασης και της υπέρβασης και ότι η εφαρμογή των κανόνων το προστατεύει από κινδύνους, όταν, αναντίρρητα, κινείται και δραστηριοποιείται στο καθορισμένο πλαίσιο που προσδιορίζει τη συμπεριφορά του. Ως εκ τούτου, τα όρια είναι απαραίτητα να διατυπώνονται με σαφήνεια, ορθολογική επιχειρηματολογία και θετικό λόγο, να τηρούνται με συνέπεια και σταθερότητα και να χαρακτηρίζονται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα, ανάλογα με τις ηλικιακές και λοιπές ιδιαιτερότητες των παιδιών. Με τη μορφή και το περιεχόμενο αυτό, **οι κανόνες και, κατά συνέπεια, η εφαρμογή τους συντείνουν στην ανάπτυξη της υπευθυνότητας, της εντιμότητας και της δημοκρατικότητας του ατόμου**.

Έχοντας υπόψη ευρήματα επιστημονικών ερευνών, καθώς και τα γεγονότα σε διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής μας ζωής, διαπιστώνει κανείς ότι **οι δύο αυτοί θεσμοί, δηλαδή η οικογένεια και το σχολείο, αποκλίνουν από την αποστολή τους**, ενισχυόμενοι από το γενικότερο κλίμα της κοινωνίας και των άλλων θεσμών. Είναι αναρίθμητες οι περιπτώσεις που αναδεικνύουν μια θεσμική και κοινωνική παθογένεια, η οποία και χρονίζουσα είναι, αλλά και επικίνδυνες διαστάσεις έχει πάρει για την ίδια τη λειτουργία του κράτους και της κοινωνίας.

Τα σημερινά παιδιά εξοικειώνονται και εθίζονται νωρίς με συγκεκριμένες αντιλήψεις και πρακτικές, δηλαδή με μορφές βίας, αυταρχισμού και παραβατικότητας, πρώτα στο ίδιο το οικογενειακό περιβάλλον, όπου σε αρκετές

περιστάσεις επικρατούν δυσαρμονία, έλλειψη κατανόησης, επικοινωνίας και αγάπης, εντάσεις, συγκρούσεις και, γενικά, δυσμενείς συνθήκες συμβίωσης και διαβίωσης. Εν συνεχεία, στον σχολικό χώρο έχει υποβαθμιστεί ο παιδευτικός ρόλος του σχολείου, λόγω της εξετασιομανίας, της βαθμοθηρίας, του γνωσιοκεντρισμού, του ατομικισμού και, γενικότερα, του αμφιλεγόμενου τρόπου οργάνωσης των εκπαιδευτικών διαδικασιών. Είναι πλέον καθιερωμένα και χρονίζουν φαινόμενα χρήσης αθέμιτων μέσων, παραβατικότητας, καταλήψεων, βανδαλισμών, άσκησης βίας σε συμμαθητές αλλά και σε εκπαιδευτικούς και καταπάτησης ή καταστροφής δημόσιας και ιδιωτικής περιουσίας (σχολικές εγκαταστάσεις, εξοπλισμοί, στέγαστρα, συνθήματα σε πινακίδες και τοίχους κ.λπ.). Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν απουσιάζουν, αναμφίβολα, οι παραβατικότητες, οι καταλήψεις, η καταστροφή δημόσιας περιουσίας, τα αντιαισθητικά συνθήματα στις πινακίδες και τους τοίχους, οι μορφές βίας (λεκτικής και μη) κ.λπ.

Θέλοντας να συμβάλλουμε στη διαμόρφωση συγκεκριμένων προτάσεων αναφορικά με τον ρόλο του σχολείου, υπογραμμίζουμε ότι η ζωή στην κοινωνία, όπως και στην οικογένεια και το σχολείο, είναι γεμάτη αντιθέσεις. Ειδικότερα, στο σχολείο, το οποίο σχετίζεται άμεσα με την αγωγή και την κοινωνικοποίηση του ατόμου, παρουσιάζεται μοναδική ευκαιρία να κατανοήσει ο μαθητής τη λογική της αντιπαράθεσης και της σύγκρουσης, όχι μόνο αυτών που εκδηλώνονται μέσα στο σχολείο, αλλά και εκείνων έξω από αυτό. **Το σχολείο θα μπορούσε, στο πλαίσιο της αγωγής και της κοινωνικοποίησης, να καλλιεργήσει στον μαθητή εκείνες τις δεξιότητες, όπως ικανότητα γνωστικού ελέγχου, κριτικής και ορθολογικής διαχείρισης κ.λπ.,** ώστε να διαχειρίζεται τις συγκρουσιακές καταστάσεις, σχεδιάζοντας προσεκτικά τις κινήσεις του και ελέγχοντας αποτελεσματικά εκείνες των «άλλων». Με αυτή τη λογική, εννοούμε, ασφαλώς, ο μαθητής να μάθει, αντί να χρησιμοποιεί τα γνωστά πλήγματα στην προσωπικότητα του «άλλου», όπως είναι για παράδειγμα οι ύβρεις, οι χειρονομίες και οι χειροδικίες, να κάνει χρήση ανταλλαγής ουσιαστικών και ορθολογικών επιχειρημάτων και διαλόγου ή, αλλιώς, ορθολογικής διαχείρισης των αντιθέσεων, που πολιορκούν τη σχολική και κοινωνική καθημερινότητα.

Η οργάνωση της παιδαγωγικής επικοινωνίας στο σχολείο παρέχει πολλές δυνατότητες στον μαθητή να αντιληφθεί ζητήματα ευγένειας και ευπρέπειας, όπως είναι, για παράδειγμα, το ζήτημα της «συγγνώμης», όταν πρόκειται για λάθος και επιβάρυνση του άλλου. Να αντιληφθεί, επίσης, ότι ο ατομικισμός και η ιδιοτέλεια δεν διευκολύνουν τη συλλογική ευθύνη στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων. Οφείλει να κατανοήσει, ακόμη, ότι το δίκιο δεν είναι διαρκώς με το μέρος του και ούτε ότι οι οποιεσδήποτε ευθύνες πρέπει να αναζητηθούν πάντοτε στους άλλους. Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που τα περισσότερα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα έχουν εισαγάγει προ πολλού στα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματά τους το «μάθημα» διαχείρισης διαφορών ή συγκρούσεων ή, αλλιώς, ηθικής διαπαιδαγώγησης.

4. Καταληκτικές επισημάνσεις

Από τη συνοπτική προσέγγιση του θέματος, αναδείχθηκε ο πολύ σημαντικός ρόλος των δύο βασικών και ουσιαστικών θεσμών της κοινωνίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του παιδιού, δηλαδή της οικογένειας και του σχολείου.

Υπογραμμίσαμε ιδιαίτερα το οικογενειακό περιβάλλον, γιατί εκεί μπαίνουν τα θεμέλια της κοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού. Εκεί εξοικειώνεται με αντιλήψεις, πρακτικές, νοοτροπίες και βιώματα. Εκεί βρίσκεται η πρωταρχική εστία, όπου χτίζεται και εθίζεται η κοινωνική συμπεριφορά του.

Επομένως, **η πρότασή μας προς τους γονείς είναι να συνειδητοποιήσουν τη σημαντική αποστολή τους και να αναλάβουν την τεράστια ευθύνη που τους αναλογεί, πράττοντας τα δέοντα.** Δηλαδή, να αφουγκράζονται τα παιδιά τους, να αφιερώνουν περισσότερο χρόνο σε αυτά, να είναι ενήμεροι για τις δραστηριότητές τους, να δείχνουν ενσυναίσθηση, να στέκονται δίπλα τους και να ικανοποιούν εμφατικά τις συναισθηματικές και πνευματικές τους ανάγκες και όχι μόνο τις υλικές. Επιπλέον, να συνεργάζονται αρμονικά με τους εκπαιδευτικούς, που είναι οι ειδήμονες της εκπαίδευσης και εργάζονται για το εκπαιδευτικό συμφέρον των παιδιών τους.

Όπως διαπιστώνεται από τη συνοπτική περιγραφή, **η σχολική αγωγή συντελεί, σε καταλυτικό βαθμό, στη διαμόρφωση αντιλήψεων και στάσεων που καθορίζουν την ίδια τη συμβίωση των μελών μιας κοινωνίας και, συνεπώς, την ίδια τη λειτουργία, την ανάπτυξη, την υπόσταση και την προοπτική της.** Αυτός ο ρόλος της αγωγής γίνεται ακόμη πιο σαφής, αν αναλογιστεί κανείς τις ιδιαιτερότητες και τις δυσλειτουργίες που εμφανίζουν οι σημερινές κοινωνίες από άποψη περιβαλλοντική, πολιτισμική, οικονομική, επικοινωνιακή και ιδεολογική. **Τα προβαλλόμενα πρότυπα, οι πρακτικές και οι επιδράσεις, που βιώνει σήμερα το παιδί και ο νέος, έχουν λάβει μια έντονη, βίαιη αλλά και ανεξέλεγκτη μορφή.** Συνεπώς, η ευθύνη των ιθυνόντων που ασκούν την εκπαιδευτική πολιτική είναι τεράστια στο θέμα αυτό, δεδομένου ότι το σχολείο εξακολουθεί να συνιστά τον θεσμό που παρέχει συστηματική εκπαίδευση σε αποδέκτες, από τους οποίους εξαρτώνται καθοριστικά η κοινωνική συνοχή και ανάπτυξη και, ασφαλώς, η ίδια η λειτουργία και προοπτική του δημοκρατικού και κοινωνικοπολιτισμικού συστήματος.

Ως κατακλείδα, υπογραμμίζουμε ότι **το σχολείο, μέσα από τις παιδαγωγικές πρακτικές του, μπορεί να καλλιεργήσει σημαντικές κοινωνικές δεξιότητες στον μαθητή,** όπως είναι η διαχείριση των συναισθημάτων, η αυτορρύθμιση, η συλλογικότητα, η αλληλεγγύη κ.ο.κ. Γενικότερα, θέλουμε ένα σχολείο που να δίνει βάρος στην παιδεία του μαθητή, για να καταστεί αυτοδύναμος, και να του ενδυναμώνει την αυτοεκτίμηση, για να μπορεί να επιλύει με ορθολογικό, ειρηνικό και δημοκρατικό τρόπο τα ατομικά και κοινωνικά ζητήματα. Μόνο έτσι το σχολείο θα είναι κοντά στην παιδαγωγική του αποστολή. **Με έναν εκπαιδευτικό, όμως, άρτια εκπαιδευμένο και επιμορφωμένο, αλλά και πολιτειακά και κοινωνικά καταξιωμένο.**